

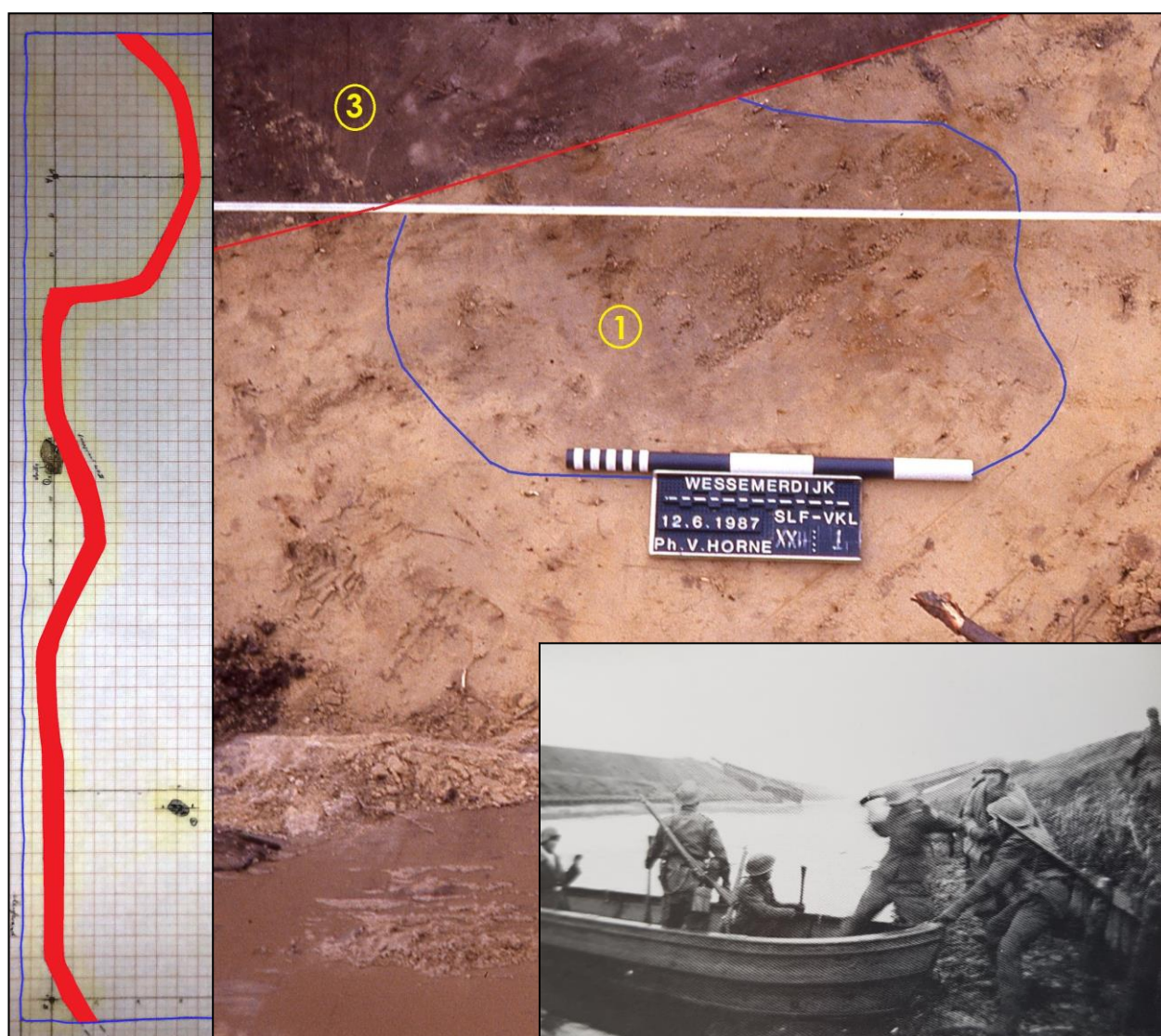
Rapportage

Onderzoek conflictarcheologie

Loopgraven WOII

Wessemerdijk Nederweert

(1987)

ALFONS BRUEKERS

Auteur: Alfons Bruekers

Uitgever: STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch Bodem-Onderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Datum: Juli 2023

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is slechts met uitdrukkelijke bronvermelding toegestaan.

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodem-Onderzoek te Nederweert (STRABO), opgericht in 1985. Dit is een in Ospel gevestigd non-profit expertisecentrum op het gebied van roerend erfgoed. STRABO is onderdeel van de Erfgoedgemeenschap Nederweert.

Doelstelling

STRABO stelt zich ten doel om archeologisch en bouwhistorisch onderzoeks- en vondstenmateriaal en daaraan verbonden waarnemingen te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek, advisering, beleidsontwikkeling en publieksbereik.

Ervaring

STRABO beschikt over jarenlange ervaring in het verrichten van archeologisch onderzoek, projectleiding, bureau-onderzoek, determinatie, rapportage en documentatie, publieksbereik en advisering, mede onder auspiciën van de ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (latere RCE, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Doelgroepen

STRABO levert daarnaast gratis gevraagde en ongevraagde advisering aan gemeentebesturen, interne en externe gemeentelijke beleidsadviseurs, erfgoedorganisaties, particulieren, lokale gemeentelijke erfgoedcommissies, projectontwikkelaars, archeologische adviesbureau's, t.b.v. archeologische omgevings-vergunningen.

Doelregio

STRABO verrichtte in het verleden onderzoek en advisering in de Limburgse gemeenten Nederweert, Weert, Leudal (Grathem), Peel en Maas (Meijel) en de Noord-Brabantse gemeenten Cranendonck (Budel) en Asten, met Nederweert als hoofdaandachtsgebied.

Erkenning

STRABO is door het gemeentebestuur van Nederweert in 2018 en opnieuw in 2021 formeel erkend als historische en archeologische stakeholder in het onder het bevoegd gezag vallende archeologisch beleidskader en bij de uitvoering van omgevings-vergunningen en programma's van eisen van archeologisch onderzoek in de gemeente Nederweert.

Duurzaam en toegankelijk

De archeologische en bouwhistorische onderzoeks- en adviesrapporten van het roerend erfgoed-expertisecentrum STRABO zijn alle duurzaam digitaal opgeslagen en te vinden of te downloaden via:

DANS, het nationale expertisecentrum en repository voor (archeologische) onderzoekdata, van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen,

<https://dans.knaw.nl/nl/data-stations/archaeology/>

ACADEMIA, de publicatiewebsite van de Stichting Geschiedschrijving Nederweert en de Stichting Regionaal Archeologisch Bodem-Onderzoek, op:

<https://independent.academia.edu/AlfonsBruekers>

Koninklijke Bibliotheek, depot van analoge en digitale publicaties, via

<https://webqgc.oclc.org/cbs/DB=2.37/>

Erfgoedhuis Weert, digitale studiezaal van het Erfgoedcluster Weert, gemeente Weert, via

<https://erfgoedhuisweert.nl>

Conflictarcheologie

Conflictarcheologie is een begrip dat in het Land van Weert nog in de kinderschoenen staat. Het is een term die gebruikt wordt voor archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek naar resten van krijgshandelingen. Een vorm van onderzoek die niet gebonden is aan een bepaalde periode, veldslagen en militaire bouwwerken vanaf de Romeinse tijd tot aan de laatste wereldoorlogen vallen onder deze tak van archeologisch onderzoek. Doordat de Tweede Wereldoorlog in Nederland echter de meeste impact heeft gehad op het bodemarchief ligt de nadruk in de conflictarcheologie hier wel op deze periode. Voorbeelden uit Nederweert bestrijken het hele tijdvak van de late middeleeuwen tot en met de Tweede Wereldoorlog.

Recent verschenen

Recent verschenen de volgende STRABO-rapportages op het gebied van conflictarcheologie, gerangschikt naar aflopende publicatiedatum (tijdschriftartikelen zijn niet meegenomen):

- Rapportage onderzoek conflictarcheologie Aspergestelling WOII Wessemerdijk Nederweert (1987)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie Loopgraven WOII Wessemerdijk Nederweert (1987)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie laatmiddeleeuwse landweer Wessemerdijk Nederweert (1987)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie mitrailleurnest WOII Bredeweg Nederweert (1985)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie munitiedepot WOII Waatskamp Ospel (2023)
- Rapportage archeologische waardenstelling Aspergestelling Nederweert-Hulsen
- Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Eind, Eind 41-49 (2021)
- Rapportage archeologisch onderzoek Asten-Nederweert crashes Halifax NA197 en NA260 in 1945 (2019)
- Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Colusdijk crash Halifax JB845 3 april 1943 (1983-1985)
- Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Hageldor (1981)
- Rapportage aanpassing beleidscontourenkaart schansen Uliker, Kreijel, Roeven en Leveroy
- Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Weerheg (1988)

Diverse andere rapportages zijn in voorbereiding.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Archeologische context	7
3. Archeologisch onderzoek	10
4. Historische context	16
4.1 Periode september 1944	16
4.2 Periode november 1944	17
4.3 Samenvattend overzicht	21
5. Samenvatting en conclusie	22

1. Inleiding

Deze rapportage gaat over een loopgraaf uit de Ite Wereldoorlog in de omgeving van de Wessemerdijk in Nederweert, een onderdeel van een Duitse verdedigingslinie uit de herfst van 1944 toen Kanaal Wessem-Nederweert ongeveer twee maanden frontlijn vormde.

Restanten van deze loopgraaf werden in 1987 ontdekt bij de uitvoering van de kanaalverbreding van Kanaal Wessem-Nederweert in de gemeente Nederweert (een groot infrastructureel project dat overigens nog werd afgerond).

Ten tijde van de ontdekking vond in op de kanaaloevers archeologisch onderzoek plaats van een Romeinse en een laatmiddeleeuwse nederzetting. Daarbij werd de oorlogsversterking gedocumenteerd. Vanuit dat perspectief is de vondst van de restanten van de loopgraaf als een bijzonder interessante bijvangst te beschouwen.

Hoofdstuk 2 beschrijft de archeologische context van het gebied en het onderzoek dat daar in 1988 plaatsvond.

In Hoofdstuk 3 wordt specifiek ingegaan op de ontdekking van de loopgraaf en het aanpalende onderzoek.

Het historisch perspectief vormt hoofdstuk 4.

Van Johan Bloemers, lokale autoriteit op het gebied van conflictarcheologie, werden aanvullende gegevens ontvangen en verwerkt in deze rapportage.

Waar in deze rapportage wordt gesproken over 'Wessemerdijk' wordt deze aanduiding bedoeld als gebieds- en projectnaam. De verharde weg op de westoever van het kanaal heet Wessemerdijk, en de halfverharde weg op de oostoever is sedert enige jaren Mildert genaamd. 'Wessemerdijk' is ook de projectnaam van het archeologisch onderzoek, dat zich op beide kanaaloevers voltrok.

2. Archeologische context

In 1987 werd door Rijkswaterstaat gestart met de verbreding van Kanaal Wessem-Nederweert. Dit kanaal vormt de verbinding tussen de rivier de Maas (bij Wessem) en de Zuid-Willemsvaart (bij Nederweert). Het was initieel de bedoeling om het ca. 1922 gegraven en 16,5 km lange kanaal te verdiepen en te verbreden tot een zogenaamd Klasse IV-kanaal, waardoor het geschikt zou worden voor schepen tot 1350 ton met een diepgang van 2,80 m. Daartoe zou de kanaalbreedte verhoogd worden van 24 m naar 42,25 m. De verbreding zou plaatsvinden op de oostelijke oever, dat is de zijde van Nederweert-Eind. Het project is nooit voltooid wegens veranderende inzichten en politieke keuzes in het Kabinet. Het uit het wél uitgevoerde deel van de kanaalverbreding afkomstige schoon zand werd gebruikt voor de aanleg van het zogenaamde Slingertracé van de A2, tussen Nederweert en Maarheeze.

De projectleiding van de kanaalverbreding was aan de zijde van Rijkswaterstaat in handen van dhr. Ir. Hein Kohlmann. Op initiatief van Alfons Bruekers werd een driehoeksoverleg gestart tussen Rijkswaterstaat, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (thans Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) te Amersfoort en de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert waarin werd besloten tot archeologisch onderzoek. Daarbij werd in de jaren 1987, 1988 en 1989 onder leiding van STRABO en met intensieve en langdurige medewerking van de Archeologische Werkgroep Philips van Horne, uit Weert) een enkele kilometers lange zone langs het kanaal archeologisch systematisch onderzocht en gedocumenteerd.

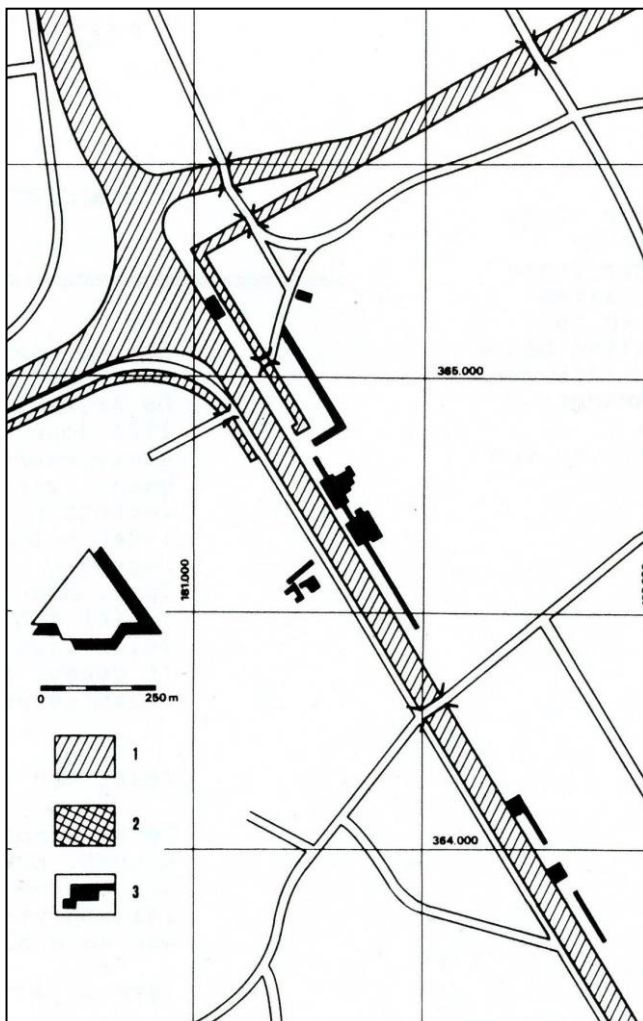

Fig. 1. Archeologische onderzoek op de beide oevers van Kanaal Wessem-Nederweert. Legenda: 1 = kanaal, 2 = opgravingsvlakken. Tekening: Alfons Bruekers.

Het gehele onderzoek legde een vroeg-romeinse grafveld, een romeins boerderijencomplex, een drietal 12^e-eeuwse schipvormige boerderijen met waterput en een 16^e-eeuws boerderij-erf bloot. Een belangrijk deel van de opgravingsresultaten is gepubliceerd. Hieronder een opsomming van alleen de wetenschappelijke publicaties:

Alfons Bruekers, *Het Wessemerdijkproject. Archeologische gevolgen van een kanaalverbreding. Deel 1: het inheems-romeinse grafveld*, in: (A. Bruekers red.) *Nederweerts Verleden, Doorsneden Land* (Stichting Geschiedschrijving Nederweert, Nederweert 1989) p. 31-74.

Alfons Bruekers, *Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-kanalenkruising (1987)*, (STRABO, Ospel 2017).

Alfons Bruekers, *Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Voedingskanaal (1988)*, (STRABO, Ospel 2017).

Alfons Bruekers, *Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Bräöbe (1985)*, (STRABO, Ospel 2017).

Alfons Bruekers, *Rapportage onderzoek conflictarcheologie Aspergestelling WOII Wessemerdijk Nederweert (1987)*.

Tabel 1. Overzicht van de aandachtsgebieden en onderzochte arealen tijdens de archeologische opgravingen aan de Wessemerdijk.

STAND VAN ZAKEN		WESSEMERDIJK-PROJECT	
onderzoeksaspect	jaren van onderzoek		areaal
Ijzertijd bewoning	1985	1987	1240 m2
Romeinse bewoning		1987 1988	1250 m2
Romeinse grafveld	1986	1987 1989	560 m2
I.m.e. bewoning		1987 1988	1550 m2
p.m.e. bewoning	1985	1987 1988	2900 m2
T O T A A L			7500 m2

Nadat in mei 1987 op de oostoever van kanaal Wessemer-Nederweert tijdens het onderzoek al een zogenaamde 'aspergestelling' uit 1937 (onderdeel van de Hollandse verdedigingswerken) was ontdekt, werden in de maanden daarna ook andere sporen van oorlogs- of conflictarcheologie aangetroffen. Deze worden uitgewerkt in het volgende hoofdstuk.

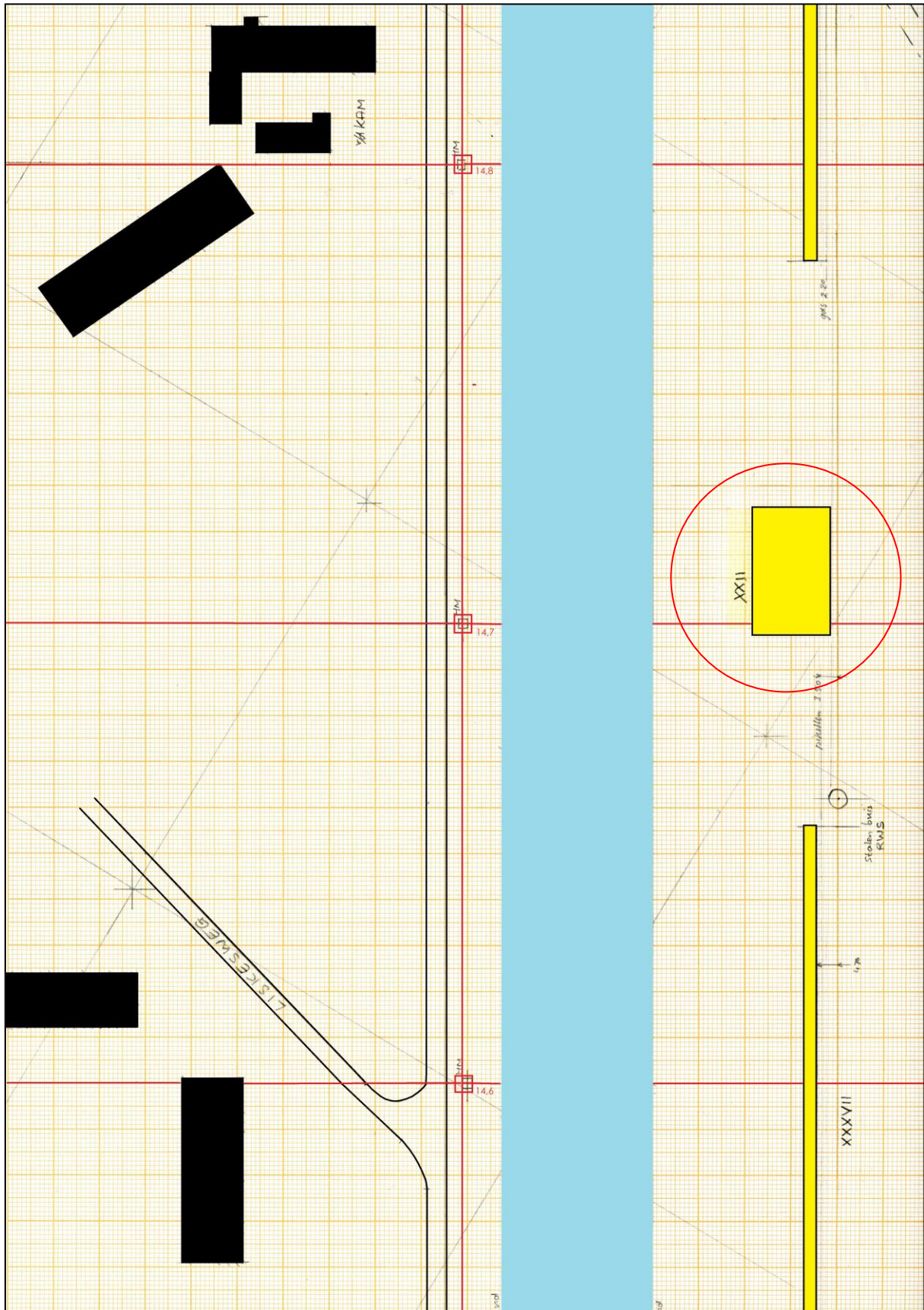

Fig. 2. Ligging van het onderzoeksgebied (werkput 22) in de rode cirkel). Legenda: lichtblauw: Kanaal Wessem-Nederweert (tracé voor verbreding). Zwart: gebouwen. Geel: archeologische werkputten. Rode lijnen: meetraster op basis van hectometerpalen. Afgebeeld gebied ca. 300 x 200 m. Noorden boven. Tekening: Alfons Bruekers.

3. Archeologisch onderzoek

Bij het voortschrijden van de kanaalverbredingswerkzaamheden werd in juni 1987 aangevangen met de afgraving en ontgroning van de zone ten zuiden van de Schoorbrug over Kanaal Wessem-Nederweert. Er werden hier twee grote werkputten en twee lange zoekseuven archeologisch verkend. In werkput 22, verkend op 11 juni 1987, werden sporen van militaire loopgraven aangetroffen. Deze werden gedocumenteerd en ingetekend. Ook werden in deze werkput een afvalkuil en een grafkuil uit de IJzertijd ontdekt, waarop in een aparte rapportage zal worden teruggekomen.

Fig. 3. Beeld van de ontgrondingswerkzaamheden op de oostoever van Kanaal Wessem-Nederweert. Opname ten noorden van de Schoorbrug met op de voorgrond de resten van een 'aspergestelling' van het Nederlandse leger uit 1937.

Links het kanaal voor de verbreding, in het midden het verbredingstracé (deels ontgraven) en rechts het aanpalende akkergebied. Foto: 16 mei 1987, richting noorden, Alfons Bruekers.

Extract uit het logboek van het archeologisch onderzoek:

Datum:	<u>Donderdag 11 juni 1987, 20.00-22.00u.</u>
Medewerkers:	Henk Verheijen en Alfons Bruekers.
Bezoekers:	Geen.
Weersomst.	Droog en zonnig.
Rapporteur:	Alfons Bruekers.
Verslag:	Werkzaamheden verricht in werkput 22, ten zuiden van de Schoorbrug, tegenover hectometerpaal 14.7 (tegenover boerderij Van de Kam, Wessemerdijk 10). Een machine was begonnen met het afgraven en afschaven van de bouwvoor ten behoeve van de kanaalverbreding. In de sleufbodem

vond HV enkele Ijzertijd-urnenscherven die bij elkaar lagen in één verkleuring.

's Avonds enkele sleufgedeelten vlak geschaafd. Twee verkleuringen gevonden: een houtskoolrijk spoor en een verploegd urnengraf. Het laatste leverde tientallen urnenscherven en een intact, zeer klein bijpotje met een hoogte van slechts 25 mm op. Het urnengraf is gefotografeerd (nb datum op het fotobordje abusievelijk 12/6 ipv 11/6). Alle sporen ingemeten t.o.v. de piketten van Rijkswaterstaat (die op hun beurt corresponderen met de hectometerpaaltjes op de andere kanaaloever).

In de westzijde van werkput 22 een slingerende loopgraaf uit WOII aangetroffen. Duidelijk afgetekend in de gelige zandlaag. De loopgraaf doorsneet Ijzertijdsporen. Hier en daar leek de loopgraaf nog metaalsporen van verroest ijzer te bevatten, waarschijnlijk van munitiekisten. Vanwege het gevaar van onontpofte munitie is alles in situ gelaten en is het spoor allen maar in het vlakke vlak getekend. Er zijn geen coupes gemaakt.

Datum: Woensdag 17 juni 1987, 15.30-17.00u.
 Medewerkers: Henk Verheijen en Alfons Bruekers.
 Bezoekers: Geen.
 Weersomst. -
 Rapporteur: Alfons Bruekers.
 Verslag: Bespreking met Rijkswaterstaat (RWS) in de directieket bij het Voedingskanaal. Aanwezig namens RWS: ir. Kohlmann (projectleider) en R. Smolenaars (opzichter). Besproken werd:

1. Verslag uitgebracht over de opgravingen, aan de hand van enkele vondsten, tekeningen en foto's. Beide heren waren zeer geïnteresseerd.
2. Afspraken gemaakt voor verder onderzoek bij de aanleg van de nieuwe weg langs het kanaal: RWS geeft seintje bij aanvang van de werkzaamheden.
3. RWS heeft ons uitgebreid pakket met tekeningenmateriaal ter beschikking gesteld om oude en nieuwe vondsten in te kunnen meten.
4. Bij eventuele volgende veldverkenningen: even melden in de directieket.
5. Melding gemaakt van de WOII-vondsten in werkput 22: 'niet interessant' volgens RWS.

Tabel 3. Coördinaten locatie (hart werkput 22)

GPS-coördinaten	N 51.263996	E 5.770676
RD-coördinaten	181765	363923

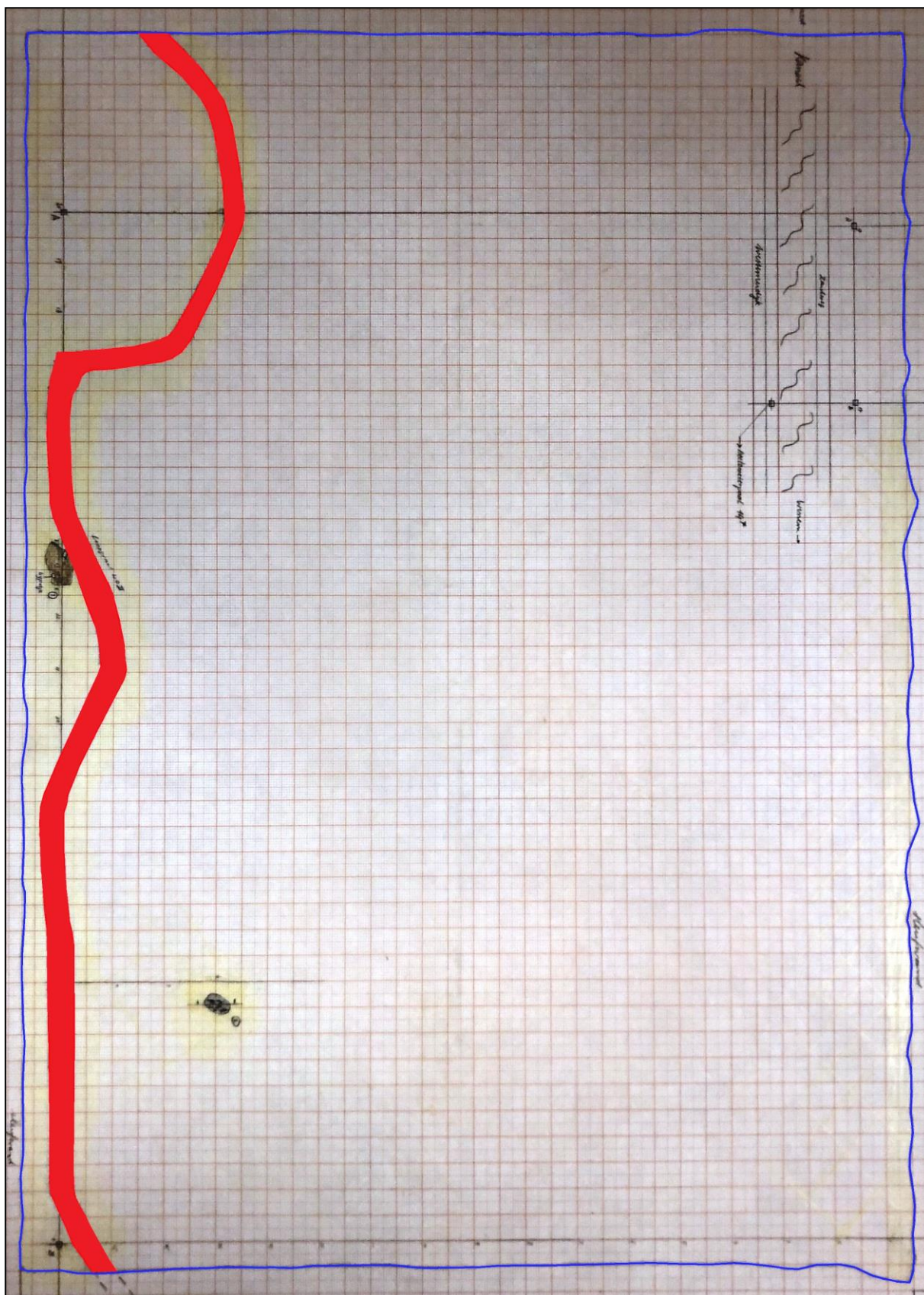

Fig. 4. Vlaktekening van werkput 22 (noordzijde boven; de kanaaloever ligt links). Het afgebeelde vlak meet 17x24 m. In rood de loopgraaf. De twee donkere sporen zijn kuilen uit de Ijzertijd. Opmeting: Henk Verheijen. Tekening en bewerking: Alfons Bruekers.

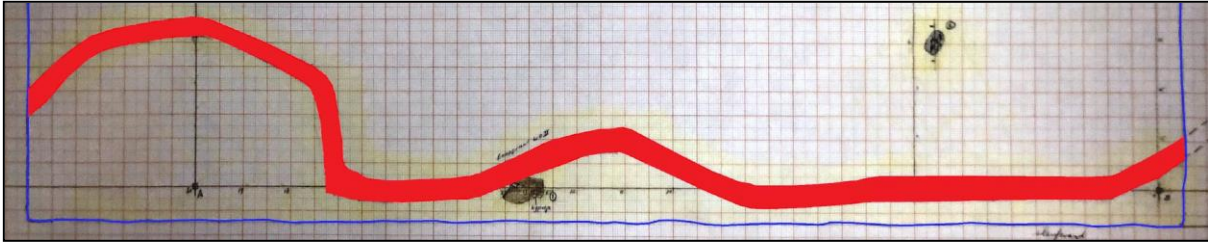

Fig. 5. Detail uit vlaktekening van werkput 22. Afgebeelde lengte is 17 m. De kanaalzijde is aan de bovenkant.

Zoals reeds uit het graafprotocol van 11 juni 1987 geciteerd, werd over de gehele lengte van de werkput een slingerend donker spoor blootgelegd. Het had een donkere vulling (qua textuur en kleur vrijwel gelijk aan de moderne bouwvoor) en tekende zich haarscherp af ten opzichte van de ongestoorde gele C-horizont. De breedte van het spoor was vrijwel constant 45 a 50 cm. Het vlak van opgraving bevond zich eveneens 50 cm beneden maaiveld. De slingerende vorm, de kleur en aftekening en met name ook het linker bastion-achtige deel (de gegraven schuilgelegenheid rondom een geschutstelling) wijst overduidelijk op een loopgraaf uit de Tweede Wereldoorlog. De diepte van het spoor werd niet gepeild en evenmin zijn er coupures gemaakt. Dit had te maken met het stellige vermoeden van aanwezigheid van explosieven of munitieresten waardoor het te gevaarlijk werd geacht dieper te graven. Het werd dus gelaten bij een vlaktekening en bij het documenteren van de twee belendende IJzertijdsporen. Het was nog het analoge fotografietijdperk en de laatste dia van het rolletje van 36 stuks werd gebruikt om een spoor te fotograferen. Daarom zijn er helaas geen vlakfoto's van deze werkput.

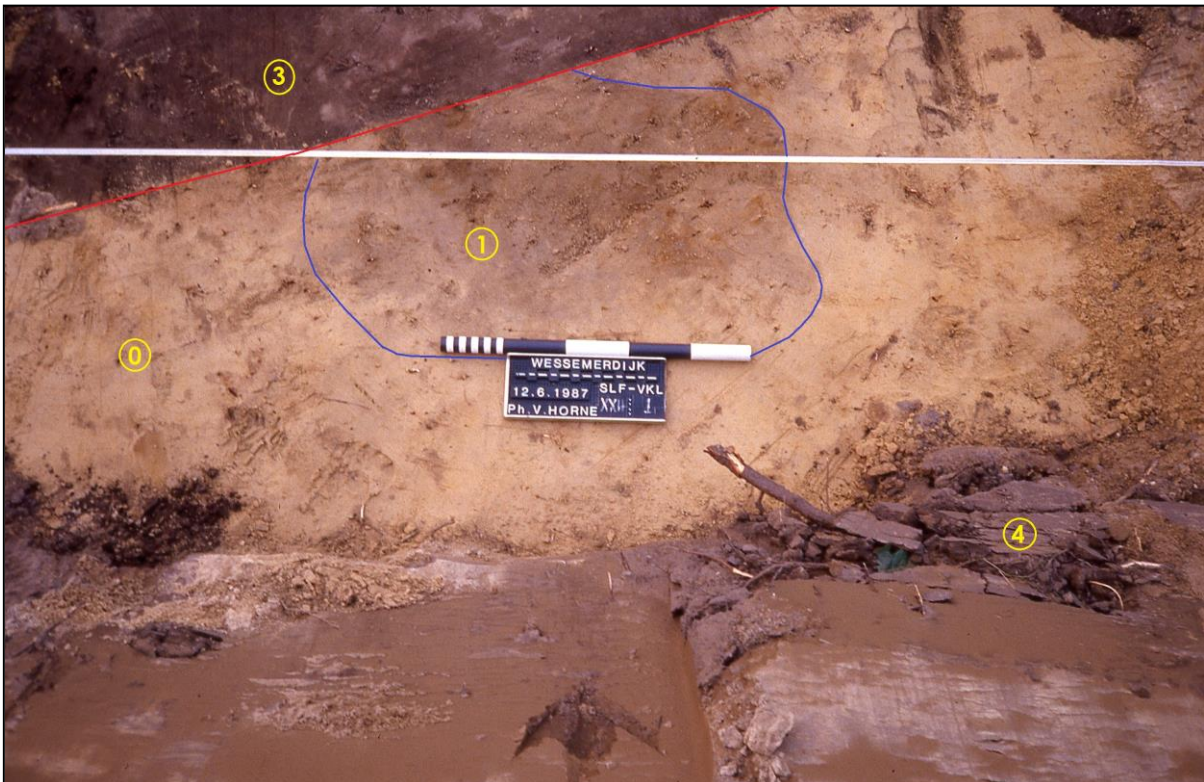

Fig. 6. Vlakfoto van deel werkput 22 (detail). Legenda: 0: steriele grond (C-horizont). 1: ijzertijdgrafkuil. 3: zijkant van loopgraaf uit WOII. 4: zijwand werkput (kanaalzijde). Afgebeelde lange zijde is 2.00 m. Foto: Alfons Bruekers.

Zowel naar het noorden als naar het zuiden heeft de loopgraaf zich buiten het areaal van de werkput voortgezet. Hier is echter geen verder gravend onderzoek naar verricht.

Fig. 7 en 8. Luchtfoto uit 1955. Foto collectie SGN.
Op de onderste foto montage van werkput 22 in de
luchtfoto.

Hiermee is het archeologische verhaal nog niet af.

In het gebied tussen Kanaal Wessem-Nederweert en de weg die Kwegt genaamd is, en vrijwel ter hoogte van de archeologische werkput 22, zijn andere waarnemingen verricht. Dhr. Johan Bloemers uit Nederweert, een lokale deskundige op het gebied van conflictarcheologie en autoriteit op het gebied van militaire bodemvondsten uit de Tweede Wereldoorlog, heeft hier met een metaaldetector omstreeks 1985 en inde jaren daarna regelmatig prospecties gepleegd.

Vrijwel gelijktijdig met het archeologisch onderzoek maar voorafgaand aan de kanaalverbreding heeft Johan Bloemers in het voornoemde gebied diverse vondsten gedaan van zowel Britse als Duitse herkomst. Al met al indicaties voor hevige gevechten in deze zone, die op grond van historische bronnen te dateren zijn in de periode 21 september – 15 november 1944.

Fig. 9. Militaire bodemvondsten in de omgeving van Kanaal Wessem-Nederweert. De gele nummers 1, 3 en 11 worden in de tabel toegelicht. De rode stip markeert de Duitse loopgraaf uit het archeologisch onderzoek. Kaart: Johan Bloemers.

Tabel 4. Militaire bodemvondsten in de omgeving van Kanaal Wessem-Nederweert. De volgnummers verwijzen naar bovenstaand kaartje. informatie van Johan Bloemers).

nr.	locatie	aard
1	Houtsberg	Duitse 8 cm mortiergranaatstelling met niet-verschoten projectielen
3	Kwegt	Britse 2 inch mortiergranaten, niet verschoten
11	Mildert (weg)	Resten van schokbuizen no. 117 en no. 119 van Britse brisantgranaten

4. Historische context

Er zijn twee markante momenten aan te duiden als het gaat om de oorlogshandelingen in de kanaalzone van Nederweert. De eerste fase betreft de vooravond van de bevrijding van westelijk Nederweert, kort voor 22 september 1944. Vanaf dat moment werd de kanaalzone frontlinie en die situatie werd pas bijna twee maanden later doorbroken bij het oversteken van het kanaal op 14 en 15 november 1944. Beide fasen worden hierna behandeld.

4.1 Periode september 1944

In het zicht van de vanuit het noorden optrekkende Britse troepen, schakelde de Duitse bezetter tussen 14 en 22 september door tussenkomst van de burgemeester de bevolking in voor de aanleg van versperringen en stellingen. De op dat moment 20-jarige dagboekschrijver Jean Bruekers (1923-2014) noteert daarover:¹

Donderdag 14 september 1944

Vanmorgen komen veel vliegers over. De brug aan sluis 12 is gesprongen. In Schoor is de brug in 3 keer gesprongen. [...] Vanmiddag om 3 uur moet weer veel werkvolk bij Hobus komen. Vanavond om 6 uur de brug aan 14 gesprongen.

Zaterdag 16 september 1944

Om 12 uur moeten langs het kanaal alle huizen ontruimd worden. Er is geen boter meer te krijgen. De burgemeester blijft namen opgeven van werkvolk om voor de moffen te werken. Vandaag komen veel vliegers over. De schepen in het kanaal tot zinken gebracht. Sluis 15 gesprongen.

Maandag 18 september 1944

Vandaag het huis van H. Spierings vol moffen getrokken. De burgemeester is nu ook "ondergedoken". Hij moet nu zelf voor de moffen werken. Ook het hele [gemeente]personeel en de Sik [secretaris] ook gaan nu werken. Lieshout bevrijd. De soldaten delen hier chocolade en sigaretten uit. Als vannacht de stellingen niet klaar zijn zullen de Duitsers gijzelaars nemen. De hele dag zijn veel vliegers overgekomen.

Woensdag 20 september 1944

Wij hebben de hele nacht in de kelder geslapen. Er kwamen minstens duizend vliegtuigen over. Vanmiddag om 2 uur moeten 50 man waaronder ikzelf bij de Ortskommandant komen. Aan de sluis moet een tankval gemaakt worden, 100 meter lang en 5 m breed en 2,50 m diep, het moet voor 10 uur klaar zijn anders moesten wij de hele nacht doorwerken. De Engelse troepen zijn al in Budel.

Vrijdag 22 september 1944

Vanmorgen zijn we allemaal naar de bruggen gaan kijken, alle huizen zijn beschadigd en de moffen zijn aan de andere zijde van het kanaal stellingen aan het maken. [...] Om 6 uur kwamen ze huis aan huis zeggen dat alle mensen om 1 uur binnen moesten blijven daar de artillerie begon te vuren. Het duurde van 7 tot 8 uur. De granaten hielden door de lucht. Enige granaten vielen te dichtbij en vernielden veel aan de huizen. [...] alles dreunt van ontploffingen.

Zaterdag 23 september 1944

¹ Dagboek Jean Bruekers (1923-2014), Collectie SGN inv. nr. C.1.183.

Vannacht 7 keren in de kelder gezeten daar er veel granaten oversuisden. Op Laar staat het geschut opgesteld. Vannacht probeerden de moffen een brug over het kanaal bij H. Lenders [Wetering AB] te leggen. De moffen staken 3 boerderijen in brand en trokken terug. [...] Om half 9 ging de Engelse infanterie naar het kanaal.

Maandag 25 september 1944

De hele nacht in de kelder geslapen. [...] Vanavond om 6-7uur Duitse artillerie. [...].

We lezen hieruit dat aan de westzijde van de kanalen door dwangarbeiders tankvallen en loopgraven werden aangelegd, en dat aan de oostzijde (en daarover gaat deze rapportage) de Duitsers op vrijdag 22 september stellingen aanlegden.

4.2 Periode november 1944

We kunnen aannemen dat de op 22 september 1944 begonnen aanleg van Duitse versterkingen in de weken daarna fors gecontinueerd is, aangezien Kanaal Wessem-Nederweert (net zoals het noordelijke deel van de Zuid-Willemsvaart) vanaf dat moment een messcherpe frontlinie vormde. Pas op 14 november werd hier door de geallieerden een doorbraak geforceerd, stuitend op Duitse legerkorpsen die zich hier letterlijk en figuurlijk flink hadden ingegraven. Er zijn diverse bronnen die iets zeggen over deze actie, in het bijzonder over de stellingen en versterkingen op die locaties. Laten we beginnen met een overzicht van de militaire operaties vanuit tactisch perspectief. De volgende beschouwing is ontleend aan een uitstekende en vrij recente publicatie.² In dit kader is daaruit het deel over Operatie Mallard, uitgevoerd op 14 november 1944, relevant voor het onderzoek in deze rapportage.

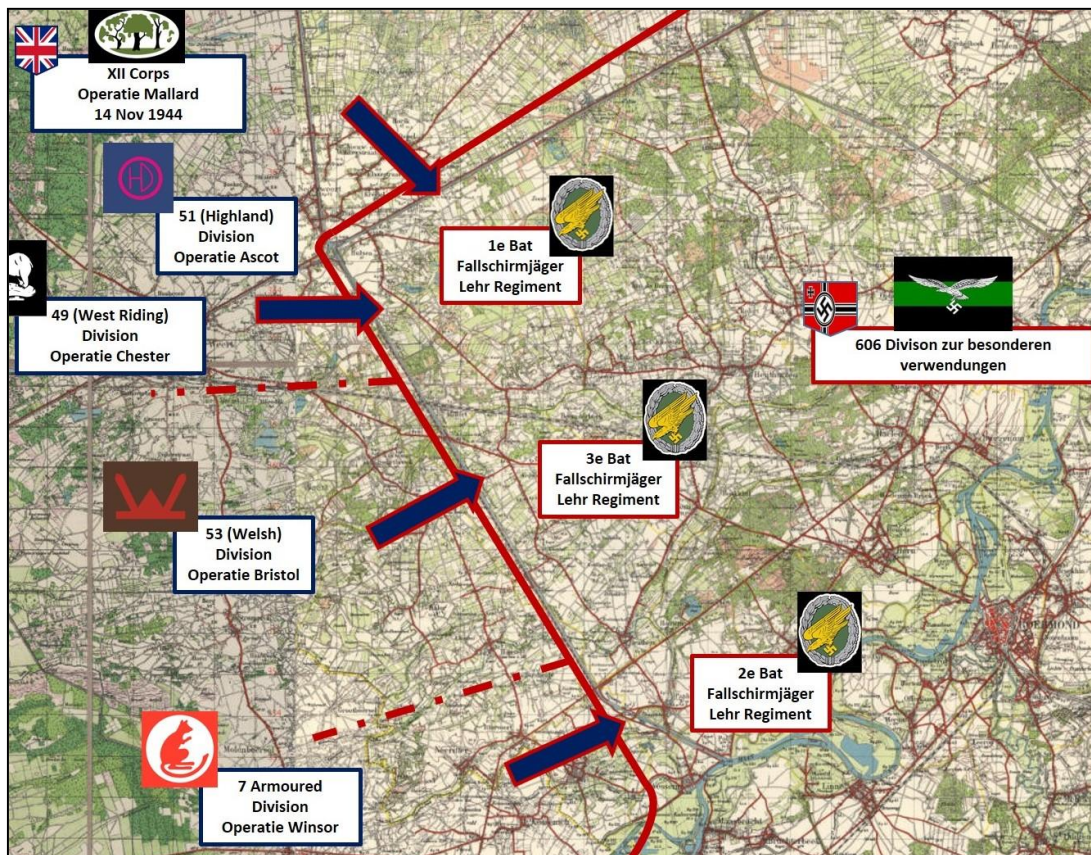

Fig. 10. Operatie Mallard, 14 november 1944. Ontleend aan: <https://www.bevrijdingnederweert.nl/Schoorbrug-Operatie-Mallard-Deel-1>.

² <https://www.bevrijdingnederweert.nl/Schoorbrug-Operatie-Mallard-Deel-1>.

Als onderdeel van de grote Operatie Mallard (ongeveer 180.000 man, onder de verantwoording van het Britse 12e Corps) die gepland stond langs het kanaal van Nederweert tot Wessum, had de Schotse 51ste Highland divisie de opdracht om in Nederweert de aanval in te zetten en een oversteek te realiseren bij Schoor. De Schotten kregen ook de opdracht de sluis bij Hulslen en het eiland veilig te stellen en een oversteek te realiseren richting Nederweert-Eind over de Noordervaart en het Wessumkanaal. Daarmee wilden de geallieerden de inname van Heythuysen en Roggel realiseren en de Duitse troepen verder richting het oosten te verdrijven. Op 14 november 1944 om 16.00 uur begon de aanval. Anderhalf uur lang werden 1.500 granaten per minuut afgeschoten over de kanalen.

De grootste uitdaging voor de geallieerden was het oversteken van de verschillende waterwegen in Midden-Limburg, met name voor zware voertuigen en ondersteunend materieel. Kenmerkend voor deze operaties was de hoge concentratie aan genie middelen (bruggen) om uiteindelijk de opdrachten uit te kunnen voeren. De gevechten in Midden-Limburg staan ook bekend als de Battle of the Canals.

Om een verwachte Duitse tegenaanval over het Kanaal Wessum-Nederweert af te slaan nam vanaf 1 november de 53 Welsh Division (WD) de frontlijn langs het kanaal. Wessum-Nederweert over van de Belgische Brigade Piron en de 7th US Armored Division (7US AD). De 4th Armoured Brigade (AB) kreeg eveneens de opdracht te verplaatsen richting Weert. De overige eenheden waren nog bezig met opdrachten in West-Brabant, deze zouden later aangevoerd worden. Elke sub eenheid kreeg een eigen opdracht en codenaam zoals Operatie Ascot voor de 51 Highland Division. Dit betrof het de missie om het noordelijk deel van het Kanaal Wessum-Nederweert over te steken, een bruggenhoofd te realiseren en de aanval te vervolgen in noordoostelijke richting. De oostzijde van het noordelijke deel van de Wessemerdijk werd verdedigd door het 1^e Bataljon Fallschirmjäger Lehr Regiment.

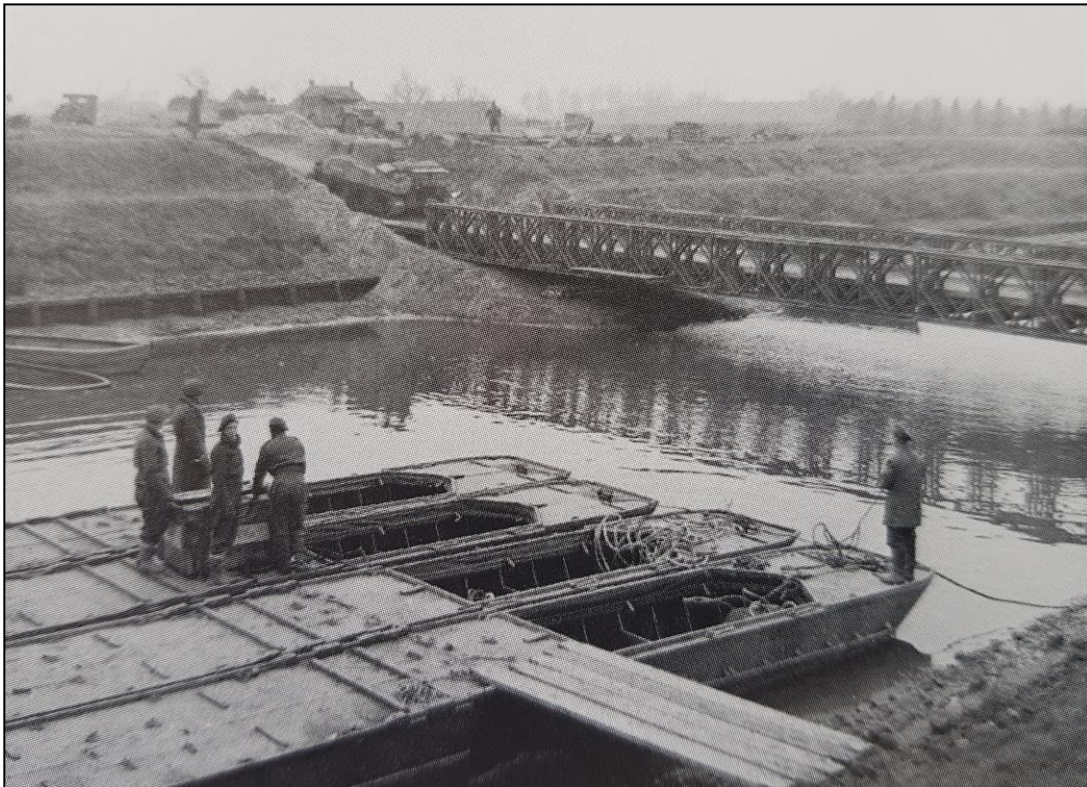

Fig. 11. Tijdens de operatie werden door de Royal Engineers meerdere Baileybruggen aangelegd. De brug op deze foto werd gelegd in het verlengde van de Liskesweg. Foto ontleend aan www.bevrijdingnederweert.nl.

Tot zover de citaten uit de genoemde publicatie. De gebeurtenissen tijdens Operatie Mallard zijn ook uitstekend te herleiden uit lokale officiële en particuliere tijdsdocumenten. Zo is er het dagboek van de plaatselijke commandant van de Orde Dienst, Kees Roggeveen. Hij schrijft:³

14 november 1944

Om 16.00 werd een kanonnade geopend op het vijandelijke gebied. Duurde 1 a 2 uur. Des nachts van tijd tot tijd weer oplevend. Zwak Duitsch antwoord (hoogstens 100 granaten).

16 november 1944

Kanaalcontrole en controle verkeersbeperking uitgeoefend. Kanaalcontrole uitgebreid tot de bruggen van Schoor en over Noordervaart. Op de lijst compareerende verdachten van het Eind en Leveroy gearresteerd en na verhoor door Politie naar Weert vervoerd. Huiszoekingen verricht onmiddellijk na arrestatie. K. Caris vond een zeer belangrijk document; althans de Engelse officier "danste van blijdschap" toen hij hem dit (stafkaart) gaf.

Fig. 12. Duitse krijgsgevangenen worden afgevoerd per boot. Op de achtergrond is de opgeblazen Schoorbrug te zien. De locatie van deze evacuatie-actie is ter hoogte van de bij het archeologisch onderzoek ontdekte loopgraven. Foto ontleend aan www.bevrijdingnederweert.nl.

Ook de al eerder geciteerde dagboekschrijver Jean Bruekers beschrijft de gebeurtenissen:⁴

Dinsdag 14 november 1944

Volgens de Engelse officieren zal binnen 1 a 2 dagen zo'n grote aanval beginnen dat er nog meer stukken komen dat de laatste maanden veroorzaakte. (...) Om 4 uur ging ik de kippen voor een week voeren en de smederijdeur sluiten en toen begon plotseling

³ Dagboek Kees Roggeveen, commandant OD in Nederweert, Collectie SGN inv. nr. C.1.152.

⁴ Dagboek Jean Bruekers (1923-2014) Collectie SGN inv. nr. C.1.183.

alle Engelse geschut in Nederweert te vuren. Ik moest hals over kop naar binnen en allemaal met etenswaar naar de kelder. Het was zo'n lawaai en alles dreunde en schudde het geschut van alle calibers was aan 't vuren het was precies of 1000 kruiwagens over de straat keien hobbelden en aan een stuk huilen van zware granaten de ene zware ontploffing volgt direct op de andere. Het was zo een geweld en geschud als nooit te voren meegemaakt het duurde tot kwart op 6 zonder dat het een minuut rustig was. Wij konden elkaar geen woord verstaan. (...) er zijn minstens 50.000 granaten afgevuurd van ¼ voor 4 – ¼ voor 6. (...) Het is een aanval geweest met zware 105mm kanonnen 80 en 75 mm 35 m kanonnen granaatwerpers snelvuurkanonnen mortieren en mitrailleurs.

Woensdag 15 november 1944

(...) Er zijn al veel mensen uit 't Eind naar Nederweert gekomen. Vannacht trekken de Tommies met kleine bootjes de kanaal over ge[onl.b.] naar 't eiland en maakten 50 soldaten en 1 officier gevangen. Bij Jef Legros is een verzamelplaats ingericht en daar moeten ze werken. Vanmiddag om 1 uur kwam Veldmaarschalk Montgomery door de straat in zijn auto door de straat alle tommies vlogen in de houding. Vanmiddag om 11 uur hebben Bates Karelke [K. Caris ab] en een Marechaussee Veldwachter Smeets vast gezet als landverrader. (...) De Moffen zijn over de Maas teruggetrokken.

4.3 Samenvattend overzicht

Dit brengt ons tot het onderstaande grafisch totaaloverzicht van de gebeurtenissen bij de stellingen van de Wessemerdijk.

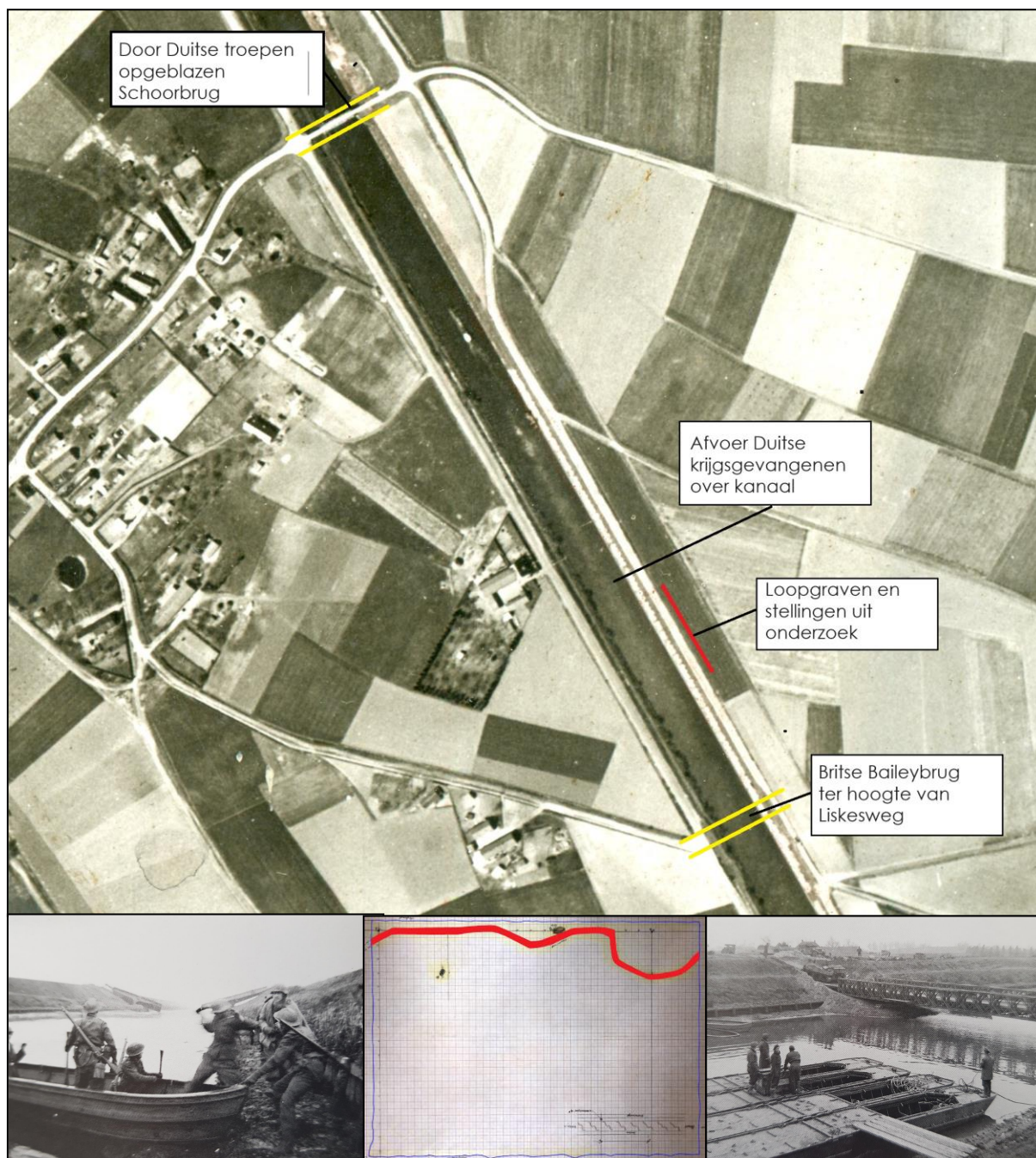

Fig. 13. Totaaloverzicht van de gebeurtenissen, geprojecteerd op de luchtfoto uit 1955.

De datering van de bij het archeologisch onderzoek in 1987 aangetroffen loopgraaf en stelling zijn op grond van het voorgaande te dateren tussen medio september en medio november 1944.

5. Samenvatting en conclusies

Deze rapportage gaat over een versterking in de vorm van een loopgraaf en geschutsstelling uit de IIe Wereldoorlog in de omgeving van de Wessemerdijk in Nederweert. Een onderdeel van een Duitse verdedigingslinie uit de herfst van 1944 toen Kanaal Wessem-Nederweert ongeveer twee maanden frontlijn vormde. De aanleg ervan valt te dateren tussen 21 september 1944 (toen de Duitsers begonnen met de aanleg van versterkingen op de oostoever van het kanaal) en 14 november van dat jaar (toen Britse troepen in Operatie Mallard het kanaal overstaken).

Restanten van deze loopgraaf werden in 1987 ontdekt bij de uitvoering van de kanaalverbreding van Kanaal Wessem-Nederweert in de gemeente Nederweert (een groot infrastructureel project dat overigens nog werd afgerond).

Ten tijde van de ontdekking vond op de kanaaloevers archeologisch onderzoek plaats van een Romeinse en een laatmiddeleeuwse nederzetting. Daarbij werd de oorlogsversterking gedocumenteerd. Vanuit dat perspectief is de vondst van de restanten van de loopgraaf als een bijzonder interessante bijvangst te beschouwen. En is het, gezien zin de context van flankerend bronnenonderzoek, een klein maar fraai voorbeeld van conflictarcheologie.